

10. Романов П. Социология тела и социальной политики / П. Романов, Е. Ярская-Смирнова // Журнал социологии и социальной антропологии. – Том VII. – № 2. – 2004. – С. 115-137.

11. Тернер Б. Современные направления развития теории тела / Б. Тернер // Thesis. – Вып. 6. – 1994. – С. 137-167.

12. Тимофеева О. Введение в эротическую философию Жоржа Батая / О. Тимофеева. – М.: Новое литературное обозрение, 2009. – 200 с.

13. Тульчинский Г.Л. Вещь и тело как онтофания свободы / Г.Л. Тульчинский // Время / бремя артефактов (Социальная аналитика неоправимости). – СПб., 2004. – С. 44-70.

Коршак Я.М.

УДК 94(477.7):316.347(=162.1)"1850/1917"

ЧИННИКИ УКРІПЛЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

В статті зроблено спробу проаналізувати роль польської інтелігенції у збереженні етнічної ідентичності поляків в Одесі. Висвітлюється діяльність інтелігенції в польських культурних громадах на півдні України. А також розвиток і збереження релігійної свободи польських громад.

Ключові слова: етнічна група, поляки, Південна Україна, культура.

Своєрідність культури Південної України, де концентрувалась велика кількість представників різних етнічних меншин, сприяла консервативності побуту польського населення. Наявність значної кількості етноспецифічних рис у традиційній культурі польського населення України, сприяло тому, що вони упродовж всього історичного перебування на цій території збагачували у різних сферах культурне життя населення регіону [2, с. 3].

Незаперечним є внесок поляків у соціальне і культурне життя Південної України. Так, на початку XIX ст. зусиллями польських просвітителів Г. Колонтая та Чацького в Україні було створено мережу загальноосвітніх шкіл [5, с. 3]. Натомість, слід зазначити, що там переважно навчалися діти з польських сімей. Щодо добродійної підтримки шкіл поляками як однією з найбільш численних етнічних утворень, то мотивація такої добродійної діяльності ґрунтувалась на прагненні зберегти власну етнічну (почасти – етноконфесійну) ідентичність. Як відомо з етносоціології, етнічна самоідентифікація є закономірним процесом, що особливо загострюється в умовах співіснування кількох етносів, або ж за наявності значних етнічних вкраплень у межах цілісного соціуму. Нажаль, ці школи, були ліквідовані царським урядом після поразки польського повстання 1830-1831рр. [1, с. 292].

Загальновідомі своїм внеском в історію та культуру південної України польські діячі: історики, економісти, а також заможні поляки за походженням, які працювали на цих теренах. Це Скаржинські, Шеміоти, Грохольські, Собаньські, Потоцькі, Комаровські, Грабовські та інші, хто залишив значний слід в побуті та культурі краю. Так, В.П. Скаржинський зробив істотний внесок у розвиток сільського господарства Півдня Росії – йому належала ідея устрою лісосмуг у причорноморських степах. Граф Комаровський був відомий своїми дослідженнями розведення шовковичних дерев, Потоцькі і Грохольські – широкою добродійністю. [6, с. 10].

Серед знаменитих жінок, які проживали на території Південної України XIX століття, пальма першості, безсумнівно, належала дружині генерал-губернатора М.С.Воронцова графині Єлизаветі Ксаверіївні, уродженій Бранцькій. Від батька-поляка вона успадкувала світськість, невимовну чарівність і привабливість, що чимало сприяло успіхам у багатьох справах. За прийнятими у вищих колах нормами, Єлизавета Ксаверіївна була захоплена ідеєю бути корисною людям. У 1829 році вона разом із княгинею Роксандрєю Едлінг очолила новостворене "Новоросійське жіноче товариство піклування про бідних". Метою товариства було залучення представниць багатих сімейств в активну суспільну і благодійну діяльність – турботу про хворих, виховання сиріт, допомогу бідним, організацію будинків для людей похилого віку, богаділень, сирітських будинків. Сама Єлизавета Ксаверіївна жертвувала чималі гроші на спорудження в 1859 році Михайлово-Семенівського сирітського будинку для хлопчиків. [17, с. 188].

В молодій Одесі поляки відігравали важливу роль у культурному житті. Перша театральна вистава, пов'язана з польською трупю, відбулася в 1805 році у величезній коморі графині Ржевуської. В театрі відбувалися вистави польською мовою, що масштабно допомагало консолідації поляків і збереженню польської мови, культури. На ці театральні вистави приходили етнічні поляки не тільки за ради видовища, а з потребою спілкування рідною мовою. В цих театрах домінували польські актори з Києва, Житомира. На нашу думку, театри, які відкривались поляками в Південній Україні та загалом в Україні, допомогли в той період зберегти етнічну польську ідентичність [2, с. 15-18].

Після польського повстання 1863 року російська влада заборонила польський театр в Україні і Росії. Щоб зберегти свої традиції, мову, культуру, релігію, виникла ідея створення одного з польських національно-культурних товариств. "Ognisko" зародилося на засіданні католицького благодійного товариства 11 вересня 1905 року. На думку дослідника Д.О. Горуна, причинами для створення товариства були: загальний настрій рево-

люції 1905-1907 років і приклад міста Києва, де в той час вже оголосили про створення польського об'єднання "Ognisko". За зразком київського вирішили створити на півдні України об'єднання з центром в Одесі і назвати його "Ognisko". Ініціатива належала З. Локуцєєвському, що звернувся з питанням про необхідність польського об'єднання в Одесі до присутніх на зборах католицького благодійного товариства і попросив записатися тих, хто погоджується з цією ідеєю. Записалось 100 чоловік зі 150 присутніх. [3, с. 34].

Чималу роль в затвердженні статуту польського товариства, яке відбулося 17 січня 1906 року, зіграв А. Гаєвський, один із власників аптеки Гаєвського-Поповського. Членом "Ognisko", відповідно до статуту, міг бути будь-який поляк, що постійно чи тимчасово проживає у м. Одесі, незалежно від політичних поглядів і переконань [13, с. 21].

"Ognisko" складалося з більш, ніж 300 активних членів. Воно налічувало певну кількість секцій. Літературна секція проводила лекції на соціальні, політичні, медичні теми. Секція об'єднувала 52-х чоловік. Музично-театральна займалася навчанням гри на музичних інструментах, хором, співом – 77 чоловік. Існувала і спортивна секція – близько 50 чоловік. Багато поляків охоче користувалися бібліотекою товариства. Вона нараховувала 1 тис. 791 томів, були також варшавські газети, журнали. 77 томів для бібліотеки передав комітет каси ім. Й. Мянєвського (Фонд підтримки науки) із Варшави [19, с. 161].

Після "Ognisko" було створено об'єднання "Lira", яке зосередило свою увагу на театральній діяльності, пропаганді польської культури. Воно почало свою роботу 20 лютого 1906 року. Більшість вистав були репрезентовані у будинку Купецького клубу за адресою: вул. Рішельєвська, № 1 [15, с.74].

Ініціатором і засновником Польського дому в Одесі був Анджей Каленкевич. "Domu Polskiego" кілька разів змінював своє розташування. Спочатку він був відкритий на вулиці Кузнечній, пізніше було орендовано приміщення за адресою: вул. Єврейська, 50 і, нарешті, переобладнали для цілей польської організації будинок на перехресті вулиць Манежної і Градоначальницької № 1. Коли починалися гоніння на польські товариства, українська "Просвіта" надавала своє приміщення для проведення різних заходів. А коли її було закрито, то польські та литовське товариства надавали просвітянам свої помешкання для проведення заходів [20, с. 118].

У складі Польського дому були бібліотечна, театральна секції, буфет, трохи пізніше була утворена дитяча секція. Прибуток за 1908 рік склав

6 тис. 61 карбованець 57 копійок, витрати – 6 тис. 194 карбованці 43 копійки. Більшість грошей було зібрано від проведення театралізованих вистав, вечорів танцю, бібліотечних днів (бібліотека також продавала газети, журнали, книги). Значну частину витрат складала оренда приміщення і пов'язані з цим інші витрати. У зв'язку з цим довгий час головною метою польського товариства було будівництво свого будинку [15, с. 237].

Революція в Росії сприяла активізації польської видавничої справи в Одесі. Були видані в 1906-1908 рр. такі польські газети як "Zycie Pjlskie", "Nowiny Pjlskie". Наприклад, одеський Градоначальник дозволив видання "Життя польського" 14 березня 1906 року, про що свідчить документ з ДАОО: Разрешить Иванову Антоновичу Миодушевскому издавать еженедельную газету на польском языке "Zycie Pjlskie", ("Жизнь польская") [7, с. 5].

В другій половині XIX – на початку XX ст. поляки проживали не тільки у містах, містечках і великих селах Південної України, але й у доволі віддалених провінційних місцинах, де часто переважало російське і українське населення і не було великих можливостей дотримуватися постулатів своєї релігійної культури, розвивати рідну мову і традиції, передавати їх у спадок нащадкам. У таких випадках охоронцями польської культури і національного духу ставали польські землевласники та чиновники, які згуртували довкола своїх садіб фільваркових працівників, незалежних рілників, робітників шахт. Вони влаштовували для них недільні школи з вивчення катехізису і літератури рідною мовою, а з нагоди національних свят – забави для дітей і дорослих. Наприкінці XIX ст. деякі з них навіть почали створювати у селах публічні читальні [16, с. 74].

Польська етнічна група на Півдні України в складі Російської імперії зберігала свою ідентичність. Але згубним для поляків виявився період правління радянської влади з 1922 року. [4, с. 86].

Серед національних меншин, які проживали в Україні, поляки за переписом 1926 р. посідали четверте місце – 476,4 тис. чоловік, в тому числі в Одеській області – 27 тис. 277, у Херсонській – 4 тис. 700, у Миколаївській – 12 тис. 369 чоловік.

Невдала для СРСР радянсько-польська війна, польсько-німецьке зближення на початку 30-х років, згорання політики "українізації" призвели до кардинальних змін у долях польських мешканців України. Вони поряд з іншими національними меншинами, потрапили під прес масових сталінських репресій [10, с. 217].

Звинувачення, що висувалися проти поляків, можна поділити на умовні групи: ідеологічну – 37,2%, диверсійну – 28,3% і ворожу діяльність у складі організацій – 33,5% [11, с. 69].

Під час політики так званої "коренізації" на території УРСР почали утворюватися польські сільські ради, польські національні школи та інші заклади культурної та освітньої сфери. Але на початку 30-х рр. у республіці розгорнувся процес суцільної колективізації, почалося масове закриття, перепрофілювання та ліквідація таких закладів та установ, тому що польські селяни звикли вести переважно одноосібне господарство і не сприймали утворення колгоспів та радгоспів. Радянська ж влада, відповіла жорсткими репресивними методами: почалося масове відселення поляків з місць їхнього компактного проживання в інші райони країни з метою якомога більше розпоршити їх, а в подальшому й асимілювати. Такі дії викликали бурхливий супротив польського населення, яке почало емігрувати на свою історичну батьківщину – до Польщі [9, с. 172].

Насильницька колективізація, що призвела до розпаду селянського суспільства, зрівняла усіх у злиднях, зруйнувала господарства, волюнтаристська аграрна політика стала головною причиною страшного, небаченого в історії людства, лиха 30-х років – Голодомору. Його було змушене пережити і сільське польське населення [8, с.134].

Масові "чистки" та репресії проти польського населення широкого розмаху набувають з 1933 р. ЦК КП(б)У на пленумі у листопаді 1933 р. розглянув питання про проведення та нові завдання національної політики в Україні. У резолюції на доповідь С.В. Косіора з цього питання підкреслювалося, що польські національні сільради, колгоспи, школи, інститути "забруднені польськими фашистськими елементами", тому потрібно "провести заходи до чистки цих організацій від ворожих елементів" [9, с. 281].

Фабрикувалися й різноманітні справи щодо шпигунських організацій, які начебто працювали на користь військових розвідок зарубіжних країн. Так, широкого розголосу набула "викрита" й так звана "Польська організація військова". Вона, на думку керівників держави, проводила масову шпигунську, шкідницьку та агітаційну роботу проти Радянського Союзу. Очолювали її, за викриттям радянських чекістів, найвищі керівники комуністичного руху, такі як, наприклад, колишній генеральний секретар Комуністичної партії Польщі, кандидат у члени президії виконкому Комінтерну, завідувач польським сектором Інституту Маркса-Енгельса-Леніна Ю.В.Сохацький-Братківський [13, с. 14].

Як проходила польська операція, видно із доповідної НКВС України, надісланої до народного комісаріату внутрішніх справ СРСР. У ній зазначалося, що вже на 1 листопада 1937 р. в Україні по польській лінії заарештовано 19 тис. громадян. З цієї кількості завершено справ на 7 тис. 69 чоловік, з них засуджено до розстрілу 4 тис. 885 [18, с.14].

Майстра залізничної станції Голта в Первомайську поляка Ю.І. Сливу розстріляли за те, що він серед працівників депо "провадив" антирадянську агітацію і вихваляв умови життя в капіталістичній Польщі, зводив наклеп на Радянський Союз [4, с. 39].

Всі ці люди пізніше були реабілітовані за недоведеністю провини.

Найбільш поширеною статтею, за якою радянська репресивна система судила людей, була 54-10 Кримінального кодексу СРСР "Розповсюдження антирадянської пропаганди та агітації", тому що ця стаття надавала можливість притягнути до суду, по суті, будь-якого громадянина Радянського Союзу. [14, с. 193].

Таким чином, так звана "польська лінія" була однією з основних під час репресій кінця 30-х рр. XX ст. Розгорнута в Радянському Союзі широка кампанія по дискредитації поляків дуже тісно торкнулася й України, яка, як завжди, стала основним полігоном для випробування чергових перетворень часів сталінізму [12, с. 241].

За такий тривалий час перебування на Півдні України нащадкам поляків вдалося зберегти знання мови, культури свого народу. Відкрились в великих містах польські громади. Так, польська громада міста Одеси зберегла бібліотеку, для цього навіть було виділено спеціальне приміщення. На жаль, багато цінних старих фоліантів не збереглося, але, незважаючи на це, деякі книги мовою оригіналу були наданні корінними одеситами. Серед них є література, що датується 1863 роком. Був період, коли одночасно в Одесі виходило близько десяти газет польською мовою. А на сьогоднішній день періодично виходить лише всеукраїнська газета "Dzenik Kijowski" – додаток до газети "Голос України". Деякі газети і журнали вони отримують через Генеральне Консульство Республіки Польща в Одесі.

Korshak Y.M.

FACTORS STRENGTHENING POLISH ETHNIC IDENTITY IN SOUTHERN UKRAINE

An attempt to analyse the role of Polish intelligentsia in maintenance of ethnic identity of Poland in Odesa is done in the article. Activity of intelligentsia is illuminated in Polish cultural communities on the south of Ukraine. And also development and maintenance of religious freedom of Polish communities.

Keywords: ethnic group, Poland, South Ukraine, culture.

ФАКТОРЫ УКРЕПЛЕНИЯ ПОЛЬСКОЙ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ НА ЮГЕ УКРАИНЫ

В статье сделана попытка проанализировать роль польской интеллигенции в сохранении этнической идентичности поляков в Одессе. Освещается деятельность интеллигенции в польских культурных общинах на юге Украины. А также развитие и сохранение религиозной свободы польских общин.

Ключевые слова: этническая группа, поляки, Южная Украина, культура.

Джерела та література

1. Горун Д.О. Украинско-польские отношения в постсоветский период: Некоторые аспекты сотрудничества. // Записки исторического факультета (ЗІФ). Выпуск 5, Одесса, 1997.
2. Горун Д.О. Україно-польське регіональне співробітництво // Нова політика. 1999. – № 3.
3. Горун Д.О. Короткий нарис розвитку польської громади м. Одеси у другій половині ХІХ – на поч. ХХ ст. – Одеса, 1996.
4. Данильченко О.П. Етнічні групи півдня України: Економічне і соціально-політичне становище на початку ХХ ст. – К., 1993.
5. Державний Архів Одеської Облaсті (далі ДАОО). – Ф2. – Оп.7. – Спр.218. – С. 3
6. ДАОО. – Ф.6. – Оп.1. – Спр. 3815. – С. 10.
7. ДАОО. – Ф.6. – Оп.4. – Спр. 718. – С. 5.
8. Дружинина Е. И. Южная Украина 1800-1825. – М., 1970.
9. Кабузан В. М. Народы России в первой половине ХІХ в.: Численность и этнический состав. – М., 1992.
10. Кабузан В.М. Народы России в ХVІІІ веке: Численность и этнический состав. М., 1963.
11. Кабузан В.М. Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья (конец ХVІІІ – первая половина ХІХ ст.). Кишинев, 1974.
12. Меметов А. Историко-лингвистический очерк. – М., 1993.
13. Наулко В.И. Развитие межэтнических связей на Украине. – Киев, 1975.
14. Населення України: Демографічний щорічник. – К., 1993.
15. Нікольський В.М. Національні аспекти політичних репресій 1937 р. в Україні // Український історичний журнал . – 2001. – № 2.
16. Ніколаєвський В.М. Національні аспекти політичних репресій 1939 р. в Україні. – К., 2002.
17. Пилипчук Р. Перший професіональний театр в Одесі. Польсько-Російська трупа Яна Непомуцена Камінського // Поляки на півдні України та в Криму. – 2007. – С. 187-205.

18. Русские. Материалы к серии "Народы и культуры". – М., 1992.
19. Шитюк М.М., Шкварець В.П. Комуністичний терор проти польського населення Півдня України в 20-50-х роках ХХ століття. – Херсон, 2001.
20. Шитюк М.М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20-50-х роках ХХ століття. – К., 2000.

Худайбердієва (Аширгельди-гизи) О.А.

УДК 392.8(=512.145)(477.75)

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ІСЛАМСЬКИХ НАСТАНОВ В СИСТЕМІ ХАРЧУВАННЯ КРИМСЬКИХ ТАТАР

В статті аналізуються заборони в системі харчування кримських татар, що обумовлені їх мусульманським віросповіданням. Автор приходить до висновку, що до середини ХХ ст. у кримських татар існувало дві системи харчування: степова – ногайська, а також землеробська – гірська і південнобережна. В першій з них гірше дотримувалися мусульманських заборон. В наш час ці відмінності стерлися. Кримські татари, в цілому, дотримуються мусульманських харчових заборон, але недостатньо послідовно.

Ключові слова: мусульманські заборони та настанови, система харчування, кримські татари.

Багато народів спрадавна мають свої традиції і норми вживання їжі і пиття, зокрема – харчові табу – тимчасові або постійні. Багато особливостей харчування можуть навіть виступати як найважливіші і наочніші відмінності між великими історико-етнографічними областями. Наприклад, народи Східної Азії не споживають молочних продуктів. Скотарі-кочівники не п'ють свіже молоко, а вживають виключно кисломолочні продукти. Китайці і деякі інші народи Східної Азії вживають тільки термічно оброблені продукти, тоді як на півночі Євразії на столі звичайні сире м'ясо і риба. Індуси не їдять м'яса великої рогатої худоби; мусульмани і іудеї – свинину, улюблену у слов'ян і інших європейських народів; слов'яни – конину і собачатину (перша – улюблене м'ясо у кочовиків Євразії, друга – вживається багатьма народами Східної, Південно-Східної Азії, Океанії) [39]. Найчастіше забороняється споживати м'ясо певних видів тварин. Ці традиції відображають еволюцію етнічної культури, зокрема – світогляду народу, їх вивчення дозволяє пролити світло на його стародавні релігійні уявлення.

Харчування кримських татар було предметом вивчення, проте більшість праць або носить популярний характер – в них лише дається перелік і рецепти блюд кримськотатарської кухні, або – освітлюють тільки окремі